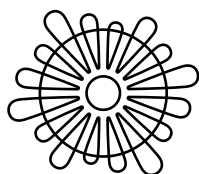


# ARCHAEOLOGIA

adriatica



**Sveučilište u Zadru**  
Universitas Studiorum  
Jadertina | 1396 | 2002 |

SVEUČILIŠTE U ZADRU / UNIVERSITAS STUDIORUM JADERTINA / UNIVERSITY OF ZADAR  
ODJEL ZA ARHEOLOGIJU / DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

UDK 902/904

ARCHAEOL. ADRIAT.

ISSN 1846-4807

# ARCHAEOLOGIA adriatica

IZDAVAČ / *Publisher*  
Sveučilište u Zadru / *University of Zadar*  
Mihovila Pavlinovića 1, 23000 Zadar, Hrvatska

POVJERENSTVO ZA IZDAVAČKU DJELATNOST / *Publishing Committee*  
Josip Faričić (predsjednik / *Chair*)

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / *Editor in Chief*  
Ante Uglešić

TAJNICA / *Secretary*  
Josipa Baraka Perica

UREDNIŠTVO / *Editorial Board*  
Brunislav Marijanović (professor emeritus Sveučilišta u Zadru), Igor Borzić (Sveučilište u Zadru),  
Martina Čelhar (Sveučilište u Zadru), Tomislav Fabijanić (Sveučilište u Zadru),  
Mirja Jarak (Sveučilište u Zagrebu), Marko Dizdar (Institut za arheologiju, Zagreb),  
Biba Teržan (Univerza v Ljubljani), Gian Pietro Brogiolo (Università degli Studi di Padova)

ADRESA UREDNIŠTVA / *Adress of the Editorial Board*  
Archaeologia Adriatica  
Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju  
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2  
23000 Zadar, Hrvatska / Croatia  
Tel. +385(0)23 200 522  
E-mail: [archaeologia.adriatica@unizd.hr](mailto:archaeologia.adriatica@unizd.hr)

ARCHAEOLOGICA ADRIATICA REFERIRA SE U / *Archaeologia Adriatica is abstracted and indexed in*  
- Ulrich's international periodicals directory  
- DYABOLA. Sachkatalog der Bibliothek – Römisch-  
Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts

DOSTUPNO NA / *Available at*  
Hrčak. Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske ([hrcak.srce.hr](http://hrcak.srce.hr))  
Morepress ([morepress.unizd.hr](http://morepress.unizd.hr))

ČASOPIS IZLAZI JEDNOM GODIŠNJE / *Published annually*  
ISSN 1846-4807 (Tisak)  
ISSN 1848-9281 (Online)  
DOI 10.15291/archo

NASLOVNICA / *Cover Page*  
Foto / *Photo*: S. Govorčin

# SADRŽAJ / CONTENTS

MARTINA ČELHAR O životu i djelu profesorice Sineve Kukoč <i>On the Life and Work of Professor Sineva Kukoč</i>	11
MARTINA ČELHAR Bibliografija prof. dr. sc. Sineve Kukoč <i>Bibliography of Professor Sineva Kukoč</i>	21
BRUNISLAV MARIJANOVIĆ Novi nalaz žrtvenika na neolitičkom naselju u Smilčiću (Izvorni znanstveni članak) <i>New Find of an Altar from the Neolithic Settlement of Smilčić (Original scientific paper)</i>	31
KRISTINA HORVAT OŠTRIĆ Prilog poznavanju duhovne kulture neolitičkih zajednica istočnog Jadrana (Izvorni znanstveni članak) <i>A Contribution to Understanding Spiritual Culture of the Neolithic Communities of the Eastern Adriatic (Original scientific paper)</i>	47
STAŠO FORENBAHER Početak sezonskog stočarstva u Dalmaciji (Izvorni znanstveni članak) <i>The Beginning of Seasonal Pastoralism in Dalmatia (Original scientific paper)</i>	73
GIULIA RECCHIA, ALBERTO CAZZELLA The Guardian Ancestors. Burials at Bronze Age fortified Sites in the Adriatic Area: Coppa Nevigata and the Istrian Hillforts (Original scientific paper) <i>Predci-čuvari. Ukopi na brončanodobnim utvrđenim lokalitetima na Jadraniu: Coppa Nevigata i istarske gradine (Izvorni znanstveni članak)</i>	87
MAJA GRGURIĆ SRZENTIĆ Stočarstvo i ritual na gradini Vrčevo u brončano i željezno doba (Izvorni znanstveni članak) <i>Animal Husbandry and Ritual at Vrčevo Hillfort in the Bronze and Iron Ages (Original scientific paper)</i>	113
PIO DOMINES PETER, MATE PARICA Podvodno nalazište Sveti Juraj – Lisac i proizvodnja soli krajem brončanog doba (Izvorni znanstveni članak) <i>Sveti Juraj – Lisac Underwater Site and Salt Production at the end of the Bronze Age (Original scientific paper)</i>	133

BIBA TERŽAN

- Liburni and the Caput Adriae Region in the Early First Millenium BC –  
Discussing the Liburnian two-part bow Fibulae (Original scientific paper)  
*Liburni i regija Caput Adriae početkom prvog tisućljeća pr. Kr. –*  
*Razmatranje liburnskih dvodijelnih lučnih fibula (Izvorni znanstveni članak)* 177

ANDREJ PRELOŽNIK

- Japodski i liburnski antropomorfni privjesci (Izvorni znanstveni članak)  
*Iapodian and Liburnian Antropomorphic Pendants (Original scientific paper)* 201

IVAN DRNIĆ, ANA ĐUKIĆ, SLAĐANA LATINOVIĆ

- Pojasna kopča s figuralnim prikazom iz Prozora (Izvorni znanstveni članak)  
*Belt Buckle with Figural Scene from Prozor (Original scientific paper)* 241

TISA N. LOEWEN, KENNETH C. NYSTROM, MARTINA ČELHAR

- Bioarchaeological Analysis of Skeletal Remains from  
Nadin Necropolis (Original scientific paper)  
*Bioarheološka analiza osteološkog materijala*  
*s nekropole u Nadinu (Izvorni znanstveni članak)* 259

MARTINA ČELHAR, MARINA UGARKOVIĆ

- Pojasne kopče tipa Nadin (Izvorni znanstveni članak)  
*Belt Buckles of the Nadin Type (Original scientific paper)* 293

IGOR BORZIĆ, DINKO RADIĆ

- Rezultati rekognosciranja gradinskog naselja Brdo-Stine  
kod Žrnova na otoku Korčuli (Prethodno priopćenje)  
*The Hillfort Settlement Brdo-Stine near Žrnovo on the Island*  
*of Korčula – Results of a Field Survey (Preliminary communication)* 341

JURE ŠUĆUR, ZRINKA SERVENTI

- Istraživanja tumula u Dobropoljcima 1960. godine  
u svjetlu novijih spoznaja (Izvorni znanstveni članak)  
*Tumuli research in Dobropoljci in 1960 in the Light*  
*of Recent Discoveries (Original scientific paper)* 371

TONI BRAJKOVIĆ

- Rimskodobna ogledala s Velike Mrdakovice (Izvorni znanstveni članak)  
*Roman-Era Mirrors from Velika Mrdakovica (Original scientific paper)* 423

ALKA STARAC

- Kameje iz Arheološkog muzeja Istre (Stručni članak)  
*Cameos from the Archaeological Museum of Istria (Professional paper)* 449

IVANA JADRIĆ-KUČAN, IVANA BANOVAČ O kultu i poštivanju rimskih carica i princeza na tlu provincije Dalmacije (Pregledni članak) <i>On the Cult and Veneration of the Roman Empresses and Princesses in the Province of Dalmatia (Review paper)</i>	465
LUCIANO BOSIO, GUIDO ROSADA La fonte nella fonte L'Italia fisica nella descrizione <i>Tabula Peutingeriana</i> 4. L'idrografia 4.3. I Fiumi a settentrione del Padus. Dal Cleusis al Tiliabinte (Sintesi) Izvor u izvoru <i>Fizička geografija Italije u opisu Tabulae Peutingerianae</i> 4. <i>Hidrografija</i> 4.3. <i>Rijeke sjeverno od Padusa. Od Cleusisa do Tiliabinte (Pregledni članak)</i>	503
JOSIPA BARAKA PERICA, ANTE UGLEŠIĆ Ulomak pogrebne mense s lokaliteta Galovac – Crkvina (Izvorni znanstveni članak) <i>Fragment of a Funerary Mensa from the Site of Galovac – Crkvina (Original scientific paper)</i>	521
TONČI BURIĆ Stomorija – Miri (Kaštel Novi), primjer prostornih relacija unutar naselja u kasnoj antici i srednjem vijeku (Izvorni znanstveni članak) <i>Stomorija – Miri (Kaštel Novi), an Example of Spatial Relations within Settlements in Late Antiquity and the Middle Ages (Original scientific paper)</i>	541
MATO ILKIĆ, DEJAN FILIPČIĆ Numizmatička svjedočanstva mongolske najezde na šire područje Splita iz ožujka 1242. godine (Izvorni znanstveni članak) <i>The Numismatic Evidence of the Mongol Invasion in the wider Split Region in March, 1242 (Original scientific paper)</i>	559
KARLA GUSAR, DARIO VUJEVIĆ Vjerske medaljice iz sv. Dominika u Zadru (Izvorni znanstveni članak) <i>Devotional Medals from St Dominic in Zadar (Original scientific paper)</i>	571
NEDA KULENOVIĆ, VEDRANA GLAVAŠ, IGOR KULENOVIĆ Zračna arheologija kao metoda identifikacije formacije krškog kulturnog krajolika (Izvorni znanstveni članak) <i>Aerial Archaeology as a Method of Identifying the formation of Cultural Landscape in the Karst Area (Original scientific paper)</i>	611
<i>Upute suradnicima / Manuscript Guidelines</i>	645

# STOMORIJA – MIRI (KAŠTEL NOVI), PRIMJER PROSTORNIH RELACIJA UNUTAR NASELJA U KASNOJ ANTICI I SREDNJEM VIJEKU

## STOMORIJA – MIRI (KAŠTEL NOVI), AN EXAMPLE OF SPATIAL RELATIONS WITHIN SETTLEMENTS IN LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES

TONČI BURIC

Kralja Petra Svačića 17  
HR-21215 Kaštel Lukšić  
tonci.buric@gmail.com

---

UDK: 904:711.42>(497.5Stomorija)“653/653“

DOI: 10.15291/archo.3598

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK / ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Primljeno / Received: 2020-12-02

---

### KLJUČNE RIJEČI:

*Kaštela, Miri, Stombrate,  
Bijaći, kasna antika,  
agrarna naselja*

*Autor u radu dokazuje postojanje dvije različite koncepcije prostorne artikulacije agrarnih naselja u Kaštelima u kasnoj antici i srednjem vijeku. Obje su nastale u kompleksima rustičnih vila koje su organizirane tijekom kasne antike na temeljima ranorimskih vila. Od ranorimskih se razlikuju po veličini posjeda koji im pripada, a fizički po znatno većoj očuvanosti arhitektonskih ostataka, jer su te vile ostale u funkciji i u srednjovjekovnoj epohi. U svakoj od njih u pravilu je najkasnije u 6. st. podignut i kršćanski sakralni objekt u procesu kristijanizacije pagusa u salonitanskom ageru. U prvoj i nešto brojnijoj verziji prostorne artikulacije u okviru kasnoantičkog veleposjeda (villa rustica) kršćanska bogomolja je podignuta u sklopu stambeno-gospodarskog središta vile (Sv. Marta – Stombrate, Sv. Kuzma i Damjan – Dolac u Kaštel Gomilici), a u drugoj je stambeno-gospodarski kompleks udaljen od sakralnoga objekta za oko 1 km (Miri – Stomorija u Kaštel Novom). Dok je prva verzija uobičajena diljem provincije Dalmacije ona u slučaju Miri – Stomorija je po svemu sudeći izuzetak uvjetovan lokalnim datostima terena. U oba slučaja ti kasnoantički kompleksi prerastaju u srednjovjekovne vladarske posjede (curtes, predia), a potom u srednjovjekovna sela.*

### KEY WORDS:

*Kaštela, Miri, Stombrate,  
Bijaći, Late Antiquity,  
agrarian settlement*

*In the paper the author substantiates the presence of two different concepts of spatial articulation of agrarian settlements in Kaštela in Late Antiquity and the Middle Ages. They were both formed in the complexes of villae rusticae that had been organized in Late Antiquity on the foundations of the early Roman villas. They differ from the latter in the size of accompanying estate, and in physical terms in much better preservation of architectural remains, since these villas continued to be used in the Middle Ages. In each of them a Christian sacral structure was built in the 6th century at the latest in the process of Christianization of pagus in the Salonitan ager. In the first, somewhat more common version of spatial articulation within a late antique estate (villa rustica), a Christian place of worship was*

*erected in the residential and economic hub of the villa (St Martha – Stombrate, SS Cosmas and Damian – Dolac in Kaštel Gomilica). While the first version is common across the province of Dalmatia, the one in the case of Miri – Stomorija is most likely an exception caused by the local terrain features. In both cases these late antique complexes grew into medieval estates (curtes, predia), and then into medieval villages.*



Pitanju prostorne artikulacije naselja u hrvatskoj arheološkoj literaturi nije do skora bila posvećena veća pozornost. Takve su teme kod nas još uvijek više iznimka negoli pravilo, za razliku od brojnih primjera u europskoj literaturi.<sup>1</sup> Pionirski iskorak na tom planu predstavljaju radovi S. Čače, u kojima se obrađuju pitanja nekih prostornih relacija u naseljima prapovijesnih zajednica.<sup>2</sup> I sam sam još prije četvrt stoljeća razradio prostornu strukturu srednjovjekovnog sela Sućurca u Kaštelima, a potom i Oriovice i Vinišća, sela u zapadnom trogirskom priobalju.<sup>3</sup> Taj metodološki obrazac primijenio sam nedavno i na još neka srednjovjekovna sela u trogirskom distriktu.<sup>4</sup> Uz to sam pokušao uskladiti pisana vrela i arheološke lokalitete u prostornoj koncepciji pojedinih ruralnih naselja.<sup>5</sup> Na tragu tih pokušaja ovdje bih pokušao predočiti posebnu inačicu prostorne sheme unutar jednog agrarnog naselja u Kaštelima. Riječ je o rustičnoj vili na predjelu Miri i o sakralno-sepulkralnom kompleksu Stomorija oko crkve sv. Marije, izvorno kasnoantičkog postanja. Oba lokaliteta kontinuiraju od kasne antike do kraja srednjeg vijeka, Stomorija kao svetište sve do danas, a smješteni su u katastarskim granicama Kaštel Novog (Karta 1).

Prostor Kaštela i njegovih sedam sela, danas objedinjenih u Grad Kaštela, bio je od rane antike podvrgnut intenzivnoj agrarnoj eksploataciji, koju je potisnula tek masovna industrijalizacija u 20. stoljeću. Plodno Kaštelansko polje, kao dragocjena oaza okružena širokim krškim pojasom zaleđa u Dalmatinskoj zagori, činilo je po osnutku kolonije *Salonae* okosnicu njezina teritorija na kojem je organiziran kolonijски *ager centuriatus*. U tom ageru nastala su brojna poljodjelska imanja, *villae rusticae*, bazirana na glavnim sredozemnim kulturama,

Little attention has been paid to the question of spatial articulation of settlements in the Croatian archaeological literature so far. Topics of this kind are still rather the exception than the rule, as opposed to a number of examples in the European professional literature.<sup>1</sup> Works by S. Čače represent a pioneering effort in that regard as he studied some issues of spatial relations in the settlements of prehistoric communities.<sup>2</sup> I myself have elaborated a spatial structure of the medieval village of Sućurac in Kaštela, and then also Oriovica and Vinišća, villages in the western Trogir littoral.<sup>3</sup> I have recently used this methodological pattern on some other medieval villages in the district of Trogir.<sup>4</sup> Furthermore, I have tried to harmonize the written sources with archaeological sites in the spatial concept of certain rural settlements.<sup>5</sup> Along these lines, here I will try to present a special variant of a spatial scheme in one agrarian settlement in Kaštela. It is a *villa rustica* in the Miri area and sacral and sepulchral complex Stomorija near the church of St Mary, originally of late antique provenance. Both sites existed in continuity from Late Antiquity to the end of the Middle Ages, Stomorija as a sanctuary to the present day, both located within the cadastral boundaries of Kaštel Novi (Map 1).

The region of Kaštela and its seven villages, presently united in the town of Kaštela, has been subjected to intensive agrarian exploitation, that was suppressed only by massive industrialization in the 20th century. Fertile field of Kaštela, as a precious oasis surrounded by wide karts belt of hinterland in Dalmatinska Zagora, represented a backbone of the territory of the colony of Salona after its foundation, where *ager centuriatus* was organized. In this ager many country esatates (*villae rusticae*)

<sup>1</sup> Vidi primjerice u: LANDSCAPE, 2006. Tu je niz radova sa skupa pod istim naslovom posvećen različitim aspektima analize prostora u prošlosti.

<sup>2</sup> S. ČAČE, 1982; S. ČAČE, 1985.

<sup>3</sup> T. BURIĆ, 1985; T. BURIĆ, 2008.

<sup>4</sup> T. BURIĆ, 2020, 148-177.

<sup>5</sup> T. BURIĆ, 2012a.

<sup>1</sup> Cf. for instance LANDSCAPE, 2006 with a number of papers from identically entitled conference dealing with various aspects of analysis of space in the past.

<sup>2</sup> S. ČAČE, 1982; S. ČAČE, 1985.

<sup>3</sup> T. BURIĆ, 1985; T. BURIĆ, 2008.

<sup>4</sup> T. BURIĆ, 2020, 148-177.

<sup>5</sup> T. BURIĆ, 2012a.

vinovoj lozi i maslinama. Te rustične vile, raspoređene po agerskim centurijama, funkcionirale su tijekom principata u okvirima robovlasničkog sustava bez većih promjena. Novi način društvenog upravljanja tijekom razdoblja dominata obilježio je kasnoantičku epohu Rimskog Carstva, kada klasični robovlasnički model postupno ustupa mjesto kolonatskim odnosima, koji će u konačnici dovesti od 7. do 9. stoljeća do oblikovanja feudalnog društva u Europi.<sup>6</sup> Te mijene klasnih i socijalnih struktura dovele su i do vidljivih promjena u prostornoj organizaciji agrarnih posjeda u agerima rimskih kolonija. U ovom radu ću se, u skladu s naslovom, zadržati na primjerima iz salonitanskog agera.

Arheološka topografija rimskodobnog razdoblja u Kaštelima pružila nam je dosta čvrste kriterije za razlikovanje prostornih struktura agrarnih posjeda (*villae rusticae*) ranorimske epohe od onih kasnoantičkih. Rustične su vile temeljna privredna i socijalna jedinica društva tijekom cijelog navedenog razdoblja pa time i najpogodnije za analizu prostornih relacija. Kasnoantičke vile znatno se razlikuju od onih iz ranorimskog razdoblja. Na primjeru salonitanskog agera moguće je nakon višegodišnjih rekognosciranja i manjih iskopavanja uputiti na određene pojave i zakonitosti kao dio promjena koje su slijedile opću društvenu i političku transformaciju u Rimskom Carstvu tijekom kasne antike. Ovdje, naravno, neće biti predloženi svi antički lokaliteti i položaji rustičnih vila, nego će se na temelju odabranih primjera, ujedno i najbolje istraženih, pokušati pokazati do kakvih je promjena došlo u kasnoj antici, a koja je važno polazište i za ranosrednjovjekovnu sliku prostora.

Općenito se može kazati da je broj ranorimskih posjeda u centurijama agera bio znatno veći u odnosu na one kasnoantičke. Jedna detaljna topografska obrada svih antičkih nalaza i lokaliteta zasigurno bi osnažila takvo razmišljanje

came into being, based mostly on the main Mediterranean crops, vine and olive. These countryside villas, distributed in the ager centuriae, functioned during the Principate within the slavery system without major changes. New manner of social government through the Dominate period marked Late Antiquity in the Roman Empire when classical slavery model was replaced by colonate relations that will eventually lead to formation of feudal society in Europe from the 7th to 9th century.<sup>6</sup> These changes in class and social structures resulted in visible changes in spatial organization of agrarian estates in agers of Roman colonies. In this paper we will discuss only the examples from the Salonitan ager, in accordance with the title.

Archaeological topography of the Roman era in Kaštela offered quite firm criteria for distinguishing spatial structures of the early Roman agrarian estates from the late antique ones. *Villae rusticae* are basic economic and social units of society throughout the mentioned period and thereby most suitable for the analysis of spatial relations. Late antique villas differ significantly from the early Roman ones. After lengthy field surveys and small-scale excavations, on the example of the Salonitan ager we can indicate certain phenomena and regularities as a part of changes that accompanied general social and political transformation in the Roman Empire in Late Antiquity. Of course, we will not present all Roman-era sites and positions of *villae rusticae*, but selected examples, also the best explored ones, will be used to show the changes that happened in Late Antiquity that is also an important starting point for the early medieval image of space.

In general we can say that the number of the early Roman estates in the ager centuriae was much bigger than the late antique ones. An exhaustive topographic analysis of all Roman-era finds and sites would definitely offer more

<sup>6</sup> G. LUZZATTO, 1960, 82-112; R. LOPEZ, 1978, 17-63; J. LE GOFF, 1998, 29-59; M. BRANDT, 1980, 13-18.

<sup>6</sup> G. LUZZATTO, 1960, 82-112; R. LOPEZ, 1978, 17-63; J. LE GOFF, 1998, 29-59; M. BRANDT, 1980, 13-18.



**KARTA 1.** *Kasnoantički veleposjedi u Kaštelima s pripadajućim starokršćanskim crkvama* (izradio I. Šuta)  
**MAP 1** *Late antique large estates in Kaštela with accompanying early Christian church* (made by I. Šuta)

nje.<sup>7</sup> Riječ je o sljedećem; položaji na kojima su registrirani rimskodobni lokaliteti s materijalom ranijih stoljeća antike (1. – 4., pr. pol. 5.), a na kojima nije pronađen tipični kasnoantički materijal, daleko su brojniji u odnosu na one gdje su rekognosciranjima ili – što je rjeđi slučaj – manjim iskopavanjima pronađeni pokretni nalazi i objekti iz konca 5. do prve polovice 7. stoljeća.<sup>8</sup> S druge pak strane, lokaliteti gdje je potvrđen i kasnoantički stratum u pravilu kontinuiraju i u srednjem vijeku. Uz rustične vile u ageru tu su i naselja peregrinskih zajednica locirana uokolo plodnog polja izvan sustava limitacije. Kontinuitet do kraja antičkog razdoblja, dakle do prve polovice 7. stoljeća, potvrđen je zasigurno na lokalitetu Sv. Marta u Bijaćima i na lokalitetu Miri u polju Kaštel Novog (Karta 1). Oba su privukla pozornost prvih istraživača koncem 19. stoljeća, kada je društvo „Bihać“ na čelu s don Franom Bulićem na tim nalazištima tražilo, u romantičnom

arguments for such statement.<sup>7</sup> We have the following situation: the positions of the Roman-era sites with the material dating to the early centuries of antiquity (1st – 4th, possibly first half of 5th c.), and lacking typical late antique material, are far more numerous than the sites that yielded small finds and structures dating from the end of the 5th to the first half of the 7th century in field surveys, or less commonly, in small-scale excavations.<sup>8</sup> On the other hand, the sites with confirmed late antique stratum generally continue in the Middle Ages. In addition to countryside villas in ager, there are also settlements of the peregrine communities located around the fertile field outside the land division system. Continuity until the end of antiquity, that is until the first half of the 7th century, has been confirmed with certainty at the site of St Martha in Bijaći and the site of Miri in the field of Kaštel

<sup>7</sup> Na ovom mjestu samo upućujem na brojne zabilješke o nalazima u Kaštelima, koje su sustavno objavljivane u glasilu Arheološkog muzeja u Splitu (Bullettino di archeologia e storia dalmata/Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku) tijekom 19. i prve polovice 20. stoljeća. Uz to je korisno pregledati i bibliografiju u I. BABIĆ, 1984/1991, V. OMAŠIĆ, 1978; V. OMAŠIĆ, 1986.

<sup>8</sup> Za primjer ranorimskog lokaliteta bez kasnoantičkog sloja navodim nalazište Lucijino u Kaštel Štafiliću, vidi u: I. ŠUTA, 2005, 227–228. Pokretni nalazi otkriveni u zaštitnim iskopavanjima nisu mlađi od 5. stoljeća.

<sup>7</sup> Here I will only refer to many reports about finds from Kaštela, that have been systematically published in the bulletin of the Archaeological Museum in Split (Bullettino di archeologia e storia dalmata/Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku) in the 19th and the first half of the 20th century. It is also useful to consult bibliography in I. BABIĆ, 1984/1991<sup>2</sup>, V. OMAŠIĆ, 1978; V. OMAŠIĆ, 1986.

<sup>8</sup> As an example of an early Roman site without the late antique layer I will mention the site of Lucijino in Kaštel – Štafilić, cf. I. ŠUTA, 2005, 227–228. None of the small finds discovered in rescue excavations dates to the period later than the 5th century.

zanosu tek stvorene nacionalne arheologije, dvorove hrvatskih vladara. Na obama položajima pronađeni su ostatci dvaju velikih sklopova rustičnih vila, koje su nastale već na početku antike, a koje su u kasnoantičko doba postale središtima prostranih veleposjeda, tipičnih za društveni i gospodarski preustroj Carstva u to vrijeme. Ono što je izdvajalo spomenute lokalitete u odnosu na druge iz rimske epohe vrlo su dobro očuvani zidovi raznih zgrada, koji u slučaju Mira i danas strše visoko nad razinom tla. Analogni slučajevi zabilježeni su i u središnjem dijelu salonitanskog agera na lokalitetu Dolac u Kaštel Gomilici, odmah do crkve sv. Kuzme i Damjana (Karta 1), gdje je također otkriven veći sklop rustične vile.<sup>9</sup> I izvan zone *ager centuriatusa* postoje takvi kasnoantički kompleksi. Ovdje samo za primjer navodim impozantne ostatke kasnoantičke palače u Ostrvici u Poljicima, gdje zidovi i danas strše visoko iznad zemlje.<sup>10</sup> Ostrvičko zdanje se razlikuje od Mira, Stombrata i Doca u Kaštelima po svojoj namjeni, ali je sukladno njima po stupnju očuvanosti i kontinuiranju u srednji vijek. Za direktnu usporedbu s dubletom Miri – Stomorija trebati će ipak još dodatnih istraživanja. Naime, rezidencijalni kompleks na Mirima u Ostrvici nije tipični agrarni sklop kakav je otkriven na Mirima u Kaštel Novom.<sup>11</sup> Uz to, najbliža starokršćanska crkva palači u Ostrvici nalazila se u selu Gata (Sv. Ciprijan), a datirana je u 6. stoljeće i pripada posebnom centralnom tipu sakralnoga zdanja kakav nije uobičajen u sklopovima ru-

Novi (Map 1). They both attracted the attention of the first researchers at the end of the 19th century when the Bihać Archaeological Society headed by Fr. Frano Bulić searched for the courts of the Croatian rulers, driven by romantic enthusiasm of newly created national archaeology. Both positions produced remains of two big countryside villas that came into being at the beginning of antiquity, becoming the hubs of spacious estates, typical of social and economic reorganization of the Empire at the time. Well preserved walls of various buildings are characteristic of these sites, that in the case of Miri protrude high above the ground. Analogous cases have been recorded in the central part of the Salonitan ager at the site of Dolac in Kaštel Gomilica, next to the church of SS Cosmas and Damian (Map 1), where a big complex of countryside villa was discovered.<sup>9</sup> Such late antique complexes can be found out of the *ager centuriatus* zone. I will only mention imposing remains of the late antique palace in Ostrvica in Poljica, where walls are still visible high above the ground.<sup>10</sup> Edifice in Ostrvica admittedly differs from Miri, Stombrata and Dolac in Kaštela in its function, but it corresponds to them with regard to the state of preservation and continuity into the Middle Ages. Further research is necessary for direct comparison with the doublet Miri – Stomorija. Namely residential complex in Miri in Ostrvica is not a typical agrarian estate such as the one discovered in Miri in Kaštel Novi.<sup>11</sup> Besides, the early Christian church that was

<sup>9</sup> Za Sv. Martu vidi u: LJ. KARAMAN, 1930, 149–159, 164–178; T. BURIĆ, 1993; SHP III/26 (tematski broj posvećen Sv. Marti, gdje je sabrana i sva relevantna literatura); V. OMAŠIĆ, 2001, 113–120. Za Mire vidi u: V. OMAŠIĆ, 2001, 120–125, gdje je u bilješkama citirana sva važnija literatura. Za Dolac u Gomilici vidi u: LJ. KARAMAN, 1930, 208–212, Tab. IV i V. OMAŠIĆ, 2001, 65/bilj. 126. Općenito za antičko i kasnoantičko razdoblje vidi u: V. OMAŠIĆ, 2001, 18–22, sl. 5 (kasnoantičko zide u Mirima).

<sup>10</sup> Za Ostrvicu vidi u: Ž. RAPANIĆ, 1984.

<sup>11</sup> I kompleks u Ostrvici također se nalazi na predjelu Miri. Toponim Miri, kao i njegove izvedenice, je čest na našoj obali i otocima, a dolazi od latinske riječi *murus* – zid i u pravilu označava vidljive ruševine kasnoantičkih kompleksa i nije specifikum samo salonitanskog agera.

<sup>9</sup> For St Martha cf. LJ. KARAMAN, 1930, 149–159, 164–178; T. BURIĆ, 1993; SHP III/26 (special issue about St Martha, with relevant bibliography); V. OMAŠIĆ, 2001, 113–120. About Miri cf. V. OMAŠIĆ, 2001, 120–125, with bibliography cited therein. For Dolac in Gomilica cf. LJ. KARAMAN, 1930, 208–212, Tab. IV and V. OMAŠIĆ, 2001, 65/ note 126. In general for classical antiquity and Late Antiquity cf. also V. OMAŠIĆ, 2001, 18–22, Fig. 5 (late antique walls in Miri).

<sup>10</sup> About Ostrvica Ž. RAPANIĆ, 1984.

<sup>11</sup> Complex in Ostrvica is also located in the Miri area. Toponym Miri, as well as its derivatives, is common on our coast and islands, related to the Latin word *murus* – wall, usually it denotes visible ruins of late antique complexes and it is not characteristic only of the Salonitan ager.

stičnih vila iz kasne antike.<sup>12</sup> Slijedom navođenja različitosti u navedenim primjerima treba kazati i to da se kaštelanski dublet Miri – Stomorija nalazi u istom selu, Kaštel Novom, dok je poljička palača u Ostrvici, a crkva sv. Ciprijana u Gatima, dakla, u dva posebna naselja, premda su prostorne veličine pojedinih sela u Poljicima manje.

Ukratko, raspored kasnoantičkih rustičnih vila upućuje na smanjenje broja malih i srednjih posjeda i stvaranje prostranijih veleposjeda, kojih je – razumljivo – manje, ali obuhvaćaju znatno veću površinu, čini se i od više centurija. Bolja očuvanost arhitektonskih ostataka na kasnoantičkim kompleksima nije samo posljedica njihove prenamjene i održavanja u srednjem vijeku. Zgrade na posjedima iz rane antike, koje su napuštene tijekom zadnjih stoljeća rimske vladavine, postale su izdašnim kavama već obrađenog kamena, koji se onda upotrebljavao i za popravke i obnove kasnoantičkih objekata, ali vjerojatno i još više u ranome novom vijeku kada se grade dvorci i utvrđena sela uz obalu Kaštela. Stoga njihovi ostatci nisu danas vidljivi i ne strše nad zemljom poput zidova na Mirima u Kaštel Novom ili na Mirima u Ostrvici.

Osnovnu jedinicu ove analize čini jedno selo (*villa*), odnosno jedan veleposjed (*villa rustica, curtis, praedium*). Takva naselja temeljna su privredna i socijalna jedinica društva tijekom kasne antike i cijelog srednjeg vijeka, pa ih je i najlakše prostorno analizirati. Njihova središta arhitektonski su kompleksi stambeno-gospodarskog karaktera, koji zadržavaju svoju namjenu iz kasne antike i u srednjem vijeku pa je topički kontinuitet neprekinut. U središtima tih veleposjeda grade se i prve starokršćanske bogomolje, koje će u većem broju biti reutilizirane u srednjem vijeku.<sup>13</sup>

U najširem dijelu donjokaštelanskog polja jedno je od najvećih arheoloških nalazišta u Kaštelima, općepoznati lokalitet Miri u Kaštel

closest to the palace in Ostrvica was situated in the village of Gata (St Cyprian). It dates to the 6th century and belongs to a special central type of a sacral edifice uncommon in late antique *villae rusticae*.<sup>12</sup> Regarding differences in mentioned examples, we should emphasize that doublet Miri-Stomorija from Kaštela is located in the same village – Kaštel Novi, while the palace of Poljica is in Ostrvica, and the church of St Cyprian in Gata, meaning in two separate settlements, though villages in Poljica are smaller in spatial terms.

In brief, distribution of late antique countryside villas indicates reduction in number of small and medium-sized estates and creation of more spacious large estates that are less numerous of course, but they encompass much bigger area, it seems even several centuriae. Better preservation of architectural remains at late antique complexes is not only a consequence of their reuse and maintenance in the Middle Ages. Buildings at the estates dating to early antiquity became rich quarries of already dressed stone that was then used for repairs and renewals of late antique structures, but probably even more in the Early Modern Period when castles and fortified villages were built along the coast of Kaštela. Therefore their remains are no longer visible and they do not protrude from the ground like walls at Miri in Kaštel Novi or Miri in Ostrvica.

The basic unit of this analysis is a single village (*villa*), that is one estate (*villa rustica, curtis, praedium*). Such settlements are basic economic and social units throughout Late Antiquity and the Middle Ages, so they are most suitable for spatial analysis. Their centers are architectural complexes of residential and economic character, that retain their function from Late Antiquity into the Middle Ages so that topical continuity remains uninterrupted. In the centers of these estates first early Christian places of worship were erected, that will

<sup>12</sup> Za Gata vidi u: J. JELIČIĆ-RADONIĆ et al., 1994.

<sup>13</sup> Opširnije o toj preobrazbi u T. BURIĆ, 2020, 112–116.

<sup>12</sup> About Gata cf. J. JELIČIĆ-RADONIĆ et al., 1994.

Novom. Društvo „Bihać“ istraživalo je to nalazište neuspješno tražeći „dvorove“ hrvatskih vladara (Sl. 1).<sup>14</sup> I danas na dijelu lokaliteta stoje impozantni ostatci kasnoantičkih zidova nekadašnjega kompleksa (Sl. 2), a obilje krhotina rimskodobne keramike po obradivim parcelama uokolo iz ranijih i kasnijih faza uvjerljivo potvrđuje važnost toga sklopa u agrarnoj povijesti kraja. Tu je središte kasnoantičkog veleposjeda koji je kontinuirao i u srednjem vijeku.<sup>15</sup> Sjeverozapadno od Mira drugi je lokalitet važan za ovu temu. To je poznato marijansko svetište Stomorija s crkvom sv. Marije od Špiljana. Pridjevak „od Špiljana“ dobila je po istoimenom srednjovjekovnom selu.<sup>16</sup> Današnja crkva i groblje oko nje iz razdoblja su ranog novog vijeka, ali pisani izvori i pojedini elementi skulpture upućuju na sigurno srednjovjekovno podrijetlo, štoviše, ulomak starokršćanske skulpture upućuje i na kasnoantičko podrijetlo sakralnog objekta (Sl. 3). Fundacijska isprava beneficija Sv. Marije iz 1189. godine govori o izgradnji nove crkve u selu Špiljan,<sup>17</sup> koja je zasigurno bila romaničkih graditeljskih i stilskih odlika.<sup>18</sup> Gledajući prostorni raspored Mira i Stomorije, međusobno udaljenih nepuni kilometar, nameće se spontano pitanje povezanosti tih dvaju lokaliteta. Zanimljivo je da nitko od istraživača, bilo arheologa ili povjesničara, nije do sada doveo ta dva položaja u užu vezu. Upravo bi o tome ovdje trebalo nešto više kazati kada je riječ o prostornim relacijama u okvirima istog veleposjeda ili sela. Unatoč veličini kompleksa i očuvanosti zidova na Mirima tu nema tragova nekoj crkvi, premda su stariji historičari tu

be largely reused in the Middle Ages.<sup>13</sup>

Well-known site of Miri in Kaštel Novi, one of the biggest archaeological sites in Kaštela, is located in the widest part of the field of Donja Kaštela. The Bihać Archaeological Society excavated this site in an unsuccessful search of the “courts” of the Croatian rulers (Fig. 1).<sup>14</sup> Imposing remains of late antique walls still stand in the part of the site (Fig. 2), and abundance of potsherds dating to earlier and later phases of the Roman era in surrounding arable plots testify to importance of this complex in the agrarian history of the region. This was the center of the late antique estate that continued existence in the Middle Ages.<sup>15</sup> The other site important for this topic is situated northwest of Miri. It is a well-known Marian site of Stomorija with a church of St Mary of Špiljan. The attribute “of Špiljan” was given after the medieval village.<sup>16</sup> Present-day church and the surrounding cemetery date to the Early Modern Period, but written sources and certain elements of sculpture suggest doubtless medieval origin, furthermore, a fragment of early Christian sculpture indicates late antique provenance of this sacral building (Fig. 3). Foundation document of the benefice of St Mary of the year 1189 mentions building of a new church in the village of Špiljan<sup>17</sup> that definitely had Romanesque stylistic and architectural characteristics.<sup>18</sup> After studying the spatial distribution of Miri and Stomorija, at a distance

<sup>14</sup> O Mirima vidi sažeto u: V. OMAŠIĆ, 2001, 125, 130–131, gdje je i starija literatura. Za tloris arhitektonskih ostataka vidi u: I. BABIĆ, 1984/1991<sup>2</sup>, 51/sl. 8.

<sup>15</sup> U starijoj literaturi bilo je govora o ranoromaničkim ruševinama, što nije isključeno, ali bi to trebalo osnažiti novim spoznajama.

<sup>16</sup> Više o tom selu vidi u: V. OMAŠIĆ, 2001, 104–106, gdje je i starija literatura.

<sup>17</sup> T. SMIČIKLAS, 1904, 239; vidi u: V. OMAŠIĆ, 1967.

<sup>18</sup> O disperziji romaničkih crkava po trogirskom distriktu vidi u: T. BURIĆ, 2004. Romaničku fazu crkve potvrđuje i sačuvani vodorog (garguj) sekundarno iskorišten u potoku koji od izvora pokraj crkve teče prema polju i moru, vidi u: I. SIKAVICA, 2007.

<sup>13</sup> More comprehensively about this transformation in T. BURIĆ, 2020, 112–116.

<sup>14</sup> About Miri cf. briefly in V. OMAŠIĆ, 2001, 125, 130–131, with earlier bibliography. For the ground plan of the architectural remains cf. I. BABIĆ, 1984/1991<sup>2</sup>, 51/fig. 8.

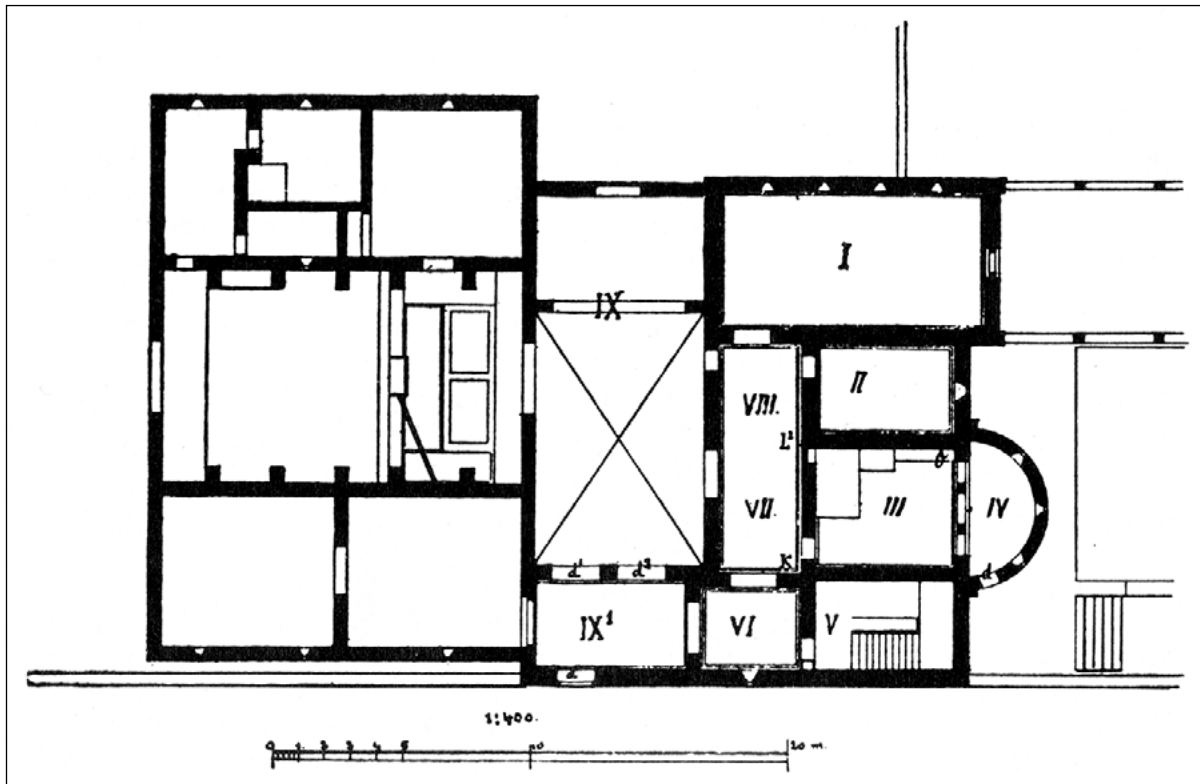
<sup>15</sup> In the earlier works early Romanesque ruins were mentioned, which is possible, but it should be substantiated by new insights.

<sup>16</sup> More about this village cf. in V. OMAŠIĆ, 2001, 104–106, with earlier bibliography.

<sup>17</sup> T. SMIČIKLAS, 1904, 239. Cf. also V. OMAŠIĆ, 1967.

<sup>18</sup> About the dispersion of the Romanesque churches in the district of Trogir cf. T. BURIĆ, 2004. The Romanesque phase of the church is confirmed by the preserved gargoyles, in secondary use in the stream that runs from the source next to the church towards the field and the sea: cf. I. SIKAVICA, 2007.





SLIKA 1. Tlocrt arhitektonskih ostataka na Mirima u Kaštel Novom prema istraživanjima „Bihaća“ (preuzeto iz I. BABIĆ 1984/1991<sup>2</sup>, str. 553/bilj. 25)

FIGURE 1 Ground plan of architectural remains in Miri in Kaštela after the excavations by Bihać Society (after I. BABIĆ 1984/1991<sup>2</sup>, str. 553/bilj. 25)



SLIKA 2. Ostatci kasnoantičkih zgrada villae rusticae na Mirima u Kaštel Novom (foto: Z. Buljević)

FIGURE 2 Remains of late antique villae rusticae in Miri in Kaštel Novi (photo by Z. Buljević)



SLIKA 3. Starokršćanska spolia na apsidi crkve Gospe od Stomorije (foto: T. Bartulović)

FIGURE 3 Early Christian spolia in the apse of the church of Our Lady of Stomorija (photo by T. Bartulović)

ubicirali samostan sv. Petra od Klobučca. Štoviše, Bulić je pisao u početku i o otkriću crkve.<sup>19</sup> S druge, pak, strane vidjeli smo na primjeru Stombrata da takvi kasnoantički kompleksi, koji kontinuiraju i u srednjem vijeku, u pravilu imaju i starokršćanski sakralni objekt, koji onda biva reutiliziran i u srednjem vijeku. Na Mirima to nije slučaj, premda ruševine upućuju na to da je kompleks nadživio antičko razdoblje i da se upotrebljavao i u srednjem vijeku. Međutim, zaista brojni trogirski dokumenti od 12. stoljeća nadalje nigdje ne spominju neku crkvu na tom položaju, a više je spomena o zemljama na Mirima u drugoj polovici 13. stoljeća. U njima nalazimo: *terre posite ad Murum, ad Muru, in campo traguriensi ad Murum, subtus murum, supra Murum* itd.<sup>20</sup> I ta učestalost neizravno upućuje na to da je u sklopu kasnoantičkog veleposjeda opstao naseobinski položaj i u srednjem vijeku, ali on nije kao takav prepoznat, na što je upozorio i Omašić.<sup>21</sup>

<sup>19</sup> Česte promjene tumačenja karaktera građevinskih ostataka otkrivenih na Mirima koje su vidljive iz prvih izvještaja društva „Bihac“ (crkva, samostan, vladarski dvor) odraz su nesnalaženja todobnih istraživača u analizi tih velikih arhitektonskih kompleksa. Za literaturu vidi u: V. OMAŠIĆ, 2001, 528 (Kazalo zemljopisnih naziva, s. v. Miri).

<sup>20</sup> M. BARADA, 1948, 281, 296–297, 476, 487, 488; M. BARADA, 1950, 54, 119, 219, 274–275.

<sup>21</sup> V. OMAŠIĆ, 2001, 124. Omašić s pravom upućuje na to da je metodologija iskopavanja u Buličevo vrijeme bila takva da su zbog traženja „veličanstvenih građevina“ uništeni teže prepoznatljivi slojevi srednjeg vijeka.

of less than a kilometer, the question arises if these sites are associated. It is interesting that none of the researchers, either archaeologists or historians, tried to find a connection between the sites. In my opinion, this is exactly the topic that should be discussed more extensively with regard to spatial relations within the same large estate or village. Despite the size of the complex and preservation of walls in Miri, there is no sign of a church, though older historians pinpointed the monastery of St Peter of Klobučac here. What is more, Bulić even mentioned discovery of a church.<sup>19</sup> On the other hand, we have seen on the example of Stombrata that such late antique complexes that continued to the Middle Ages, usually have an early Christian sacral building, that is reused in the Middle Ages. This is not the case in Miri, though ruins indicate that the complex survived the period of antiquity, being used in the Middle Ages. However, many documents concerning Trogir from the 12th century onwards do not mention any church in that position, and land plots in Miri in the second half of the 13th century are mentioned

<sup>19</sup> Frequent changes in interpretation of the architectural remains uncovered at Miri in the first reports of the Bihac Society (church, monastery, royal court) are a reflection of the researchers' confusion at the time in the analysis of these great architectural complexes. For the bibliography: cf. V. OMAŠIĆ, 2001, 528 (Kazalo zemljopisnih naziva, s. v. Miri).



Sada se opravdano može postaviti pitanje gdje je starokršćanska crkva i komu taj predio pripada u srednjem vijeku. Blizina Stomorije nameće se u toj zagonetci sama od sebe. Stoga bih ustvrdio da je predio Miri, s vjerojatnim zaseokom u nekadašnjem kompleksu veleposjeda, pripadao selu Špiljan, odnosno da se selo Špiljan razvilo iz toga veleposjeda, kao i Bijaći iz tamošnje rustične vile. Starokršćanska *spolia* uzidana u začelni zid apside Stomorije (Sl. 3) upućuje i na položaj starokršćanske crkve na mjestu današnje, poput Sv. Marte u Stombratama ili Sv. Kuzme i Damjana u Kaštel Gomilici. Tu su crkvu zapravo obnovili 1189. nadarbenici beneficija Stomorije, a moguće je bila i u uporabi tijekom ranog srednjeg vijeka. Dakle, nekadašnji kasnoantički veleposjed u Mirima imao je svoju crkvu u Stomoriji. Na njezinu je lokaciju lako moguće utjecao jaki izvor vode, koji je i danas važna točka u tom sakralnom prostoru pa nije bilo potrebno podizati drugu približno u dimenzijama iste centurije. Ovdje nije uputno raspredati o mogućim ranijim poganskim kultovima u antici ili prapovijesti, ali nisu *a priori* isključeni. Takav raspored različitih kategorija objekata u kasnoj antici bio je presudan i za srednji vijek, tj. ostao je isti. Mala udaljenost u prostoru između crkve i profanih građevina ide tomu u prilog. Ono što bih ponudio kao novo viđenje jest to da i prostor Mira pribrajam selu Špiljan, uz Stomoriju jedan od njegovih važnijih segmenata. To ističem jer se na njih u dosadašnjoj literaturi gledalo strogo odvojeno. Čak i veliki znalac kaštelanske topografije Vjeko Omašić ograničava selo Špiljan na predio „iznad Stomorije“. Ujedno, to znači da kompleksu na Mirima pripada starokršćansko zdanje na položaju Stomorije, gdje nema vidljivih ostataka profanih zdanja. Tu je, dakle, riječ o tipu kasnoantičkog predija gdje je sakralni objekt izdvojen iz uže zone gospodarsko-stambenog sklopa, što je za sada iznimka među poznatim primjerima iz salonitanskog agera.

Za prikaz veleposjeda gdje su profani i sakralni sklop na istom položaju najbolje će

more than once: “*terre posite ad Murum, ad Muru, in campo traguriensi ad Murum, subtus murum, supra Murum*“ etc.<sup>20</sup> This frequency indirectly suggests that the settlement position within the late antique large estate survived in the Middle Ages, but it was not recognized as such, as emphasized by Omašić.<sup>21</sup>

Thus it is justified to pose a question where that early Christian might have been and who owned this area in the Middle Ages. The vicinity of Stomorija first comes to mind in this conundrum. Therefore I claim that the area of Miri, with probable hamlet in the former complex of the large estate, belonged to the village of Špiljan, that is that the village of Špiljan developed from this estate, as Bijaći grew from *villa rustica*. Early Christian *spolia* embedded in the back wall of the Stomorija apse (Fig. 3) indicate the position of an early Christian church at the place of present-day church, such as St Martha in Stombrate or SS Cosmas and Damian in Kaštel Gomilica. This church was actually renewed in 1189 by prebendaries of the benefice of Stomorija, and it might have been used in the Early Middle Ages. Thus former late antique large estate in Miri had its church in Stomorija. Its location might have been affected by a strong water source that is still an important spot in this sacral area so it was not necessary to erect another church roughly within the same centuria. Here we will not consider possible earlier pagan cults in antiquity or prehistory, but they are not excluded *a priori*. Such distribution of various categories of structures in Late Antiquity was crucial for the Middle Ages, in other words it remained the same. Small distance in the area between the church and profane buildings would support this thesis. What I would like to offer as a new perspective is attributing the area of Miri to the village of Špiljan, as one of its most important segments alongside

<sup>20</sup> M. BARADA, 1948, 281, 296-297, 476, 487, 488; M. BARADA, 1950, 54, 119, 219, 274-275.

<sup>21</sup> V. OMAŠIĆ, 2001, 124. Omašić rightfully argues that methodology of excavations in Bulić's time destroyed hardly recognizable medieval layers in quest of „magnificent buildings“.

poslužiti kompleks oko crkve sv. Marte u Bijaćima, na lokalitetu Stombrate, ili rustična vila na lokalitetu Dolac u Kaštel Gomilici kod Sv. Kuzme i Damjana, da se zadržimo na kaštelanskom prostoru. Oba lokaliteta imaju kasnoantičku fazu i starokršćanske građevine s grobljima i oba kontinuiraju i u srednjem vijeku.<sup>22</sup> Vila u Stombratama jedina je temeljitije istražena, ali još početkom 20. stoljeća, pa nam izmiču mnogi podatci, koji bi danas bili zabilježeni u dokumentaciji. Unatoč tomu, može se okvirno uputiti na jasan ranorimski sloj i ostatke arhitekture, premda raspored i veličina zgrada nisu poznati. I kasnoantički stratum moguće je identificirati, ponajprije kroz elemente starokršćanskog sakralnog zdanja, pri čemu treba imati na umu da je to zdanje nastajalo u više faza.<sup>23</sup> Nasuprot ovim primjerima veliki arheološki kompleks na Mirima pokazuje različitu shemu prostorne artikulacije. Tu su iskopavanja pokazala postojanje stambeno-gospodarskih zdanja bez sakralnog objekta, ali kako nisu nikada objavljena, i mogućnosti zaključivanja su ograničene. Karaman se usputno osvrće na iskopavanja „Bihaća“ u Mirima, ali s pogrešnim preduvjerenjem da je tu bio samostan sv. Petra od Klobučca, premda ispravno opisuju lokalitet kao rustičnu vilu.<sup>24</sup> Pitanje ubikacije rečenog samostana definitivno je riješio Omašić, utvrdivši da je on bio uz more – dakle, približno uz trasu rimske ceste *Salona – Tragurium* – na mjestu današnje župne crkve

Stomorija. It is worth emphasizing this since scholarly literature has always treated them separately. Even a great expert in the topography of Kaštela, Vjeko Omašić limited the village of Špiljan to the area “overlooking Stomorija”. At the same time this means that the complex in Miri encompasses the early Christian edifice in the Stomorija position, where traces of profane structures have not been recorded. Here we have a type of late antique *praedium* where sacral structure was separated from a narrow zone of economic and residential complex which is an exception among known examples from the Salonitan ager.

Best illustration of a large estate with profane and sacral segments in the same position can be found in the complex surrounding the church of St Martha in Bijaći, at the site of Stombrate, or *villa rustica* at the site of Dolac in Kaštel Gomilica near SS Cosmas and Damian, if we want to stay in the Kaštela region. Both sites have a late antique phase and early Christian structures with cemeteries and they both continue in the Middle Ages.<sup>22</sup> Villa in Stombrate is the only site that has been explored more extensively, but back at the beginning of the 20th century, so we lack a lot of data that would be recorded in a modern archaeological research. Nevertheless we can broadly define one early Roman layer and architectural remains, though distribution and size of the structures are unknown. Late antique stratum can be identified, primarily through the elements of the early Christian sacral structure whereby we have to keep in mind that this edifice was built in several phases.<sup>23</sup> As opposed to these examples,

<sup>22</sup> Za lokalitet Dolac vidi u: LJ. KARAMAN, 1930, 169, 205–213.

<sup>23</sup> Za prvu objavu vidi u: LJ. KARAMAN, 1930, 147–155, 164–178. Za dnevnik Bulićevih iskopavanja, uz popratni komentar, vidi u: H. GJURAŠIN, 2004. Revizijska iskopavanja nisu, nažalost, doživjela sustavnu objavu, nego samo kraći izvještaj: D. JELOVINA, 1987 (rad je pretiskan u SHP III/26 uz više fotodokumentacije i planova: D. JELOVINA, 2004). Za sakralno zdanje i skulpturu starokršćanskog doba vidi u: T. BURIĆ, 1993; P. CHEVALIER, 1995a, 222–224; P. CHEVALIER, 1995b, 86/br. 4, 155–156/sl. 1, 158, 164 (karte), Tab. XXXV/2, 187 (*Index/s. v. Bijaći*); P. CHEVALIER, 2004; A. UGLEŠIĆ, 2012, 13–16; T. BURIĆ 2012b, 23–28. Za suprotno mišljenje o fazama skulpture vidi u: A. MILOŠEVIĆ, 2004.

<sup>24</sup> Lj. KARAMAN, 1930, 153, 169, 175, 177.

<sup>22</sup> For the site of Dolac cf. LJ. KARAMAN, 1930, 169, 205–213.

<sup>23</sup> For the first publication cf. LJ. KARAMAN, 1930, 147–155, 164–178. For Bulić's excavation journal, with commentaries, cf. H. GJURAŠIN, 2004. Unfortunately, revised excavation has not been published systematically, but only in a short report: D. JELOVINA, 1987 (the paper was reprinted in SHP III/26 with more photographs and plans: D. JELOVINA, 2004). For sacral edifice and early Christian sculpture cf. T. BURIĆ, 1993; P. CHEVALIER, 1995a, 222–224; P. CHEVALIER, 1995b, 86/no. 4, 155–156/Fig. 1, 158, 164 (maps), Tab. XXXV/2, 187 (*Index/s. v. Bijaći*); P. CHEVA-

sv. Petra u Kaštel Novom. Za ostatke kasnoantičkih zidova zabilježio je lokalni toponim Kulina, a donosi i srednjovjekovni naziv *Ad murum* prema trogirskim notarskim dokumentima.<sup>25</sup>

Na nepostojanje većeg crkvenog objekta na lokalitetu Miri indirektno upućuje i jedan podatak koji je donio znameniti trogirski barokni povjesničar Pavao Andreis u svojoj povijesti rodnoga grada: „Kapela Sv. Grgura, sazidana unutar jedne kuće, koja je bila monaha benediktinaca Sv. Ivana Krstitelja, bila je ranije građena na svod, ali je zbog starosti nedavno razorena. Ovu su ranije monasi sazidali za udobnost obavljanja službe.“<sup>26</sup> Detalji Andreisova teksta upućuju na znatnu starost te kapele (građena je na svod, zbog starosti je razorena), pa je sigurno bila iz srednjeg vijeka, a ako još uzmemo u obzir i trajanje samostana, tj. njegovo ekonomsko osipanje u kasnom srednjem vijeku, ona je vjerojatno podignuta u 13., najdalje 14. stoljeću. Nažalost, Andreis nam nije zabilježio precizniju topografsku odrednicu te kapele, ali je iz konteksta jasno da je bila u trogirskom Velom polju, današnjim Donjim Kaštelima. Zbog toga i eventualne arheološke tragove toga objekta nije moguće ubicirati.<sup>27</sup> Unatoč nedorečenosti i oskudnim pisanim podacima iznio bih ov-

large archaeological complex at Miri displays different scheme of spatial articulation. These excavations have shown presence of residential and economic structures without a sacral building, but since they have never been published, possible conclusions are limited. Karaman only mentions the excavations of the Bihać Society in Miri in passing, but with incorrect preconception that the monastery of St Peter of Klobučac was located there, though he described the site correctly as *villa rustica*.<sup>24</sup> The question of location of the mentioned monastery was definitely solved by Omašić, determining that it was near the sea, meaning roughly along the route of the Roman road *Salona–Tragurium*, at the place of present-day parish church of St Peter in Kaštel Novi. Local toponym Kulina was recorded for the remains of the late antique walls, and he also brings the medieval name *Ad murum* in accordance with notarial documents from Trogir.<sup>25</sup>

Absence of larger church building at the site of Miri is suggested by another piece of information mentioned by the well-known Baroque historian from Trogir Pavao Andreis, in his history of his home town: “Chapel of St George, built inside one house, that belonged to the Benedictine monks of St John

<sup>25</sup> V. OMAŠIĆ, 2001, 120–131, posebice str. 122–124 za iskopavanja „Bihaća“ i rane interpretacije nalaza. Znakovita je Omašićeva rečenica na str. 124 kojom je oslikao metodologiju iskopavanja početkom 20. st.: „Danas razmišljamo o tome kako su zbog zabluda arheologa i povjesničara koji su na Mirima tražili „veličanstvene građevine“ uništeni tragovi starohrvatske epohe na tom području jer je s iskopina odvezen golem materijal kojim je nasuta obala u Novome.“ Njome bi se mogla opisati i većina tadašnjih iskopavanja, gledajući s aspekta današnjih metodoloških postavki u arheologiji. Ni Babić ne vidi na Mirima tragove sakralne građevine, nego samo profani kompleks, što je i vidljivo iz tlocrta koji je objavio: I. BABIĆ 1984/1991<sup>2</sup>, 53, sl. 8. na str. 51. Unatoč tomu B. Migotti ostavlja otvorenom mogućnost postojanja starokršćanske crkve: B. MIGOTTI, 1990, 13. Pri tome se poziva na apsidu u sklopu kompleksa na Mirima, premda nema nalaza starokršćanske skulpture kao u Sv. Marti. Apsidalni oblici nisu specifični za crkvenu arhitekturu, već njima obiluju i brojni objekti antičke profane arhitekture.

<sup>26</sup> P. ANDREIS, 1977, 352; T. BURIĆ, 2004, 162/bilj. 21.

<sup>27</sup> Detaljnije o tome u T. BURIĆ, 2020, 182–183.

LIER, 2004; A. UGLEŠIĆ, 2012, 13-16; T. BURIĆ, 2012b, 23-28. For a different opinion about the sculptural phases cf. A. MILOŠEVIĆ, 2004.

<sup>24</sup> Lj. KARAMAN, 1930, 153, 169, 175, 177.

<sup>25</sup> V. OMAŠIĆ, 2001, 120-131, in particular pp. 122-124 for the excavations of the Bihać Society and early interpretations of finds. Omašić's sentence on p. 124 in which described the excavation methodology in the early 20th century is very instructive: “At present we ponder how traces of the early Christian period were destroyed due to misconceptions of archaeologists and historians who looked for “magnificent buildings” in Miri, as bulk of material was taken from the site to fill the coast in Novi.” The same statement could be used for most excavations at the time, perceived from the aspect of modern methodological principles in archaeology. Babić also does not see traces of sacral structure in Miri but only profane complex, as evident from the ground plan he published: I. BABIĆ 1984/1991<sup>2</sup>, 53, Fig. 8, p. 51. Despite that B. Migotti left the possibility of presence of an early Christian church open: B. MIGOTTI 1990, 13, referring to an apse in the complex at Miri, though there are no finds of early Christian sculpture as in St Martha. Apsidal forms are not characteristic only of church architecture, but are often found on profane buildings dating to antiquity.

dje pretpostavku da je spomenuta kuća bila na položaju Miri, gdje su u iskopavanjima društva „Bihać“ otkriveni i pojedini elementi srednjovjekovnih struktura. Dakle, približno u okvirima sela Špiljana bilo je zemalja samostana sv. Ivana, pa je onda moguće da je i spomenuta kuća s kasnijom kapelom sv. Grgura bila u tim granicama. To bi onda objašnjavalo i izostanak crkvenog objekta na Mirima i u srednjem vijeku i išlo u prilog povezivanju crkve na Stomoriji s arhitektonskim kompleksom na Mirima. Pri razradi ove teze čini se važnim uputiti i na činjenicu da trogirski benediktinci nisu posjedovali cijelo selo Stomoriju, već samo pojedine zemlje u njemu pa je i to bio dodatni argument da se ne upuštaju u izgradnju crkve na pojedinačnim manjim posjedima, a u selu je već postojala crkva na položaju Stomorija. Suprotan primjer imamo u srednjovjekovnom selu Oriovici u današnjim Vinišćima zapadno od Trogira. To je selo u cijelosti bilo feud samostana sv. Ivana Krstitelja u Trogiru, što je – uz nepostojanje starokršćanske crkve u tom kraju – navelo benediktince na izgradnju romaničke crkve sv. Jurja, danas Gospe od Zdravlja.<sup>28</sup>

Na kraju bi se još moglo kazati nekoliko riječi i o prostornom obuhvatu srednjovjekovnog sela Špiljana. Ako pođemo od pretpostavke da je na Mirima bio jedan od njegovih zaselaka, a za Sv. Mariju od Špiljana (Stomoriju) već samo ime govori kojem je selu pripadala, otvara se prije svega pitanje istočnih granica sela. Naime, i Miri i Stomorija na samom su rubu katastarske općine Kaštel Novi, a to znači da je teritorij Špiljana obuhvaćao na istočnoj strani i dio prostora današnjeg Kaštel Starog, gdje je graničio s Radunom. To je dosta dobro ocrtao još V. Omašić. On je utvrdio da istočni dio Špiljana pokriva toponim Kolovrat, očuvan do danas, te dalje na zapad Marceline i na jug Smokvinac, sve

the Baptist, was built earlier with a vault, but it was recently torn down as it was old. This one was built earlier by the monks to enable more comfortable performing of their service.<sup>26</sup> Details of the Andreis' text indicate early date for the chapel (built with a vault, torn down since it was old), meaning it definitely belonged to the Middle Ages, and if we consider the heyday of the monastery and its economic deterioration in the Late Middle Ages, it was probably erected in the 13th or 14th century at the latest. Unfortunately Andreis did not record more precise topographic determinant for the chapel, but it is clear from the context that it was in Velo Polje in Trogir, present-day Donja Kaštela. Therefore possible archaeological traces of this structure could not be located.<sup>27</sup> Despite vagueness and scarce written information I would offer a thesis that the mentioned house was in the position Miri where certain elements of medieval structures were found in the excavations of the Bihać Society. Lands of the monastery of St John were located roughly within the boundaries of the village of Špiljan so it is possible that the mentioned house with later chapel of St Gregory was within these boundaries. This would explain lack of church structure in Miri in the Middle Ages and would support associating the church in Stomorija with the architectural complex in Miri. In elaboration of this thesis it seems important to emphasize the fact that the Benedictines from Trogir did not own the entire village of Stomorija, but only certain land in it so it was an additional argument not to engage in building churches in smaller individual estates, as there had already been a church in the village in the Stomorija position. An opposite example is found in the medieval village of Oriovica in present-day Vinišća west of Trogir. This entire village was a feud of the monastery of St John the Baptist in Trogir which made the Benedictines, alongside

<sup>28</sup> Za Oriovicu vidi u: T. BURIĆ, 2004, 162, 164, sl. 5; T. BURIĆ, 2020, 162–163.

<sup>26</sup> P. ANDREIS, 1977, 352; T. BURIĆ, 2004, 162/note 21.

<sup>27</sup> More extensively in T. BURIĆ, 2020, 182–183.

predjeli danas u granicama Kaštel Starog.<sup>29</sup> Iz navedenog primjera očito je da se granice srednjovjekovnih sela ne poklapaju s današnjim međama kaštelanskih sela nasljednika srednjovjekovnih. Čini se, prema navedenom primjeru Miri – Stomorija, da su srednjovjekovna sela naslijedila teritorije kasnoantičkih veleposjeda i njihove agrarne površine. Razlozi zbog kojih je došlo do prekrajanja tih granica po uspostavi novih sela uz utvrđene kaštele na obali traže dodatna istraživanja, ponajviše u arhivima, stoga ovdje nije moguće ulaziti u tu problematiku koja još nije ni apostrofirana u našoj historiografiji.

Ove retke posvećujem kolegici Sinevi Kukoč, koja je ostavila neizbrisivi trag u našoj arheologiji zakoračivši hrabro, s puno entuzijazma i znanja, u složeni duhovni svijet Ilira.

the lack of early Christian church in this area, to build a Romanesque church of St George, presently Our Lady of Good Health.<sup>28</sup>

Finally we could say a few words about the spatial scope of the medieval village of Špiljan. If we start from an assumption that one of its hamlets was located in Miri, and the name of St Mary of Špiljan (Stomorija) speaks for itself about the village attribution, the question of eastern boundaries of the village is posed. Namely, Miri and Stomorija are on the very edge of the cadastral municipality Kaštel Novi, meaning that the territory of Špiljan encompassed a part of the Kaštel Novi municipality in the eastern part, bordering with Radun. V. Omašić outlined this situation quite well. He determined that the eastern part of Špiljan is covered by the toponym Kolovrat, preserved to the present day, further westwards is Marceline and southwards Smokvinac, all areas presently within the boundaries of Kaštel Stari.<sup>29</sup> The presented example shows that boundaries of medieval villages do not correspond to present day borders of the Kaštela villages, that succeeded their medieval predecessors. Judging from the mentioned example Miri – Stomorija, it seems that the medieval villages inherited territories of the late antique large estates and their agrarian areas. Reasons of reshaping these borders after new villages were established next to the fortified castles on the coast demand additional research, mostly in archives, which is why this subject cannot be discussed as yet, since it has not been addressed in our historiography.

I would like to dedicate these lines to colleague Sineva Kukoč, who left an indelible trace in our archaeology, entering bravely, with a lot of knowledge and enthusiasm, complex spiritual world of the Illyrians.

*Translation: Marija Kostić*

<sup>29</sup> V. OMAŠIĆ, 1978, 138; V. OMAŠIĆ, 1986, 83; V. OMAŠIĆ, 2001, 104.

<sup>28</sup> For Oriovica cf. T. BURIĆ, 2004, 162, 164, Fig. 5; T. BURIĆ, 2020, 162-163.

<sup>29</sup> V. OMAŠIĆ, 1978, 138; V. OMAŠIĆ, 1986, 83; V. OMAŠIĆ, 2001, 104.

## LITERATURA / REFERENCES

- ANDREIS, P., 1977. – Pavao Andreis, *Povijest grada Trogira I*, Splitski književni krug, Split.
- BABIĆ, I., 1984/1991<sup>2</sup>. – Ivo Babić, *Prostor između Trogira i Splita*, Muzej grada Trogira/Zavičajni muzej Kaštela, Split/Kaštel – Novi.
- BRANDT, M., 1980. – Miroslav Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, I, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- BURIĆ, T., 1985. – Tonči Burić, Villa sancti Georgii de Putalio, *Starohrvatska prosvjeta*, III/14, Split, 305–323.
- BURIĆ, T., 1993. – Tonči Burić, Posljednji salonitanski klesari, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 85, Split, 177–197.
- BURIĆ, T., 2004. – Tonči Burić, Romaničko graditeljstvo – odraz gospodarskog snaženja trogir-ske komune, *Histria antiqua*, 12, Pula, 159–170.
- BURIĆ, T., 2008. – Tonči Burić, Arheološka topografija Vinišća (rezultati rekognosciranja), *Vinišćarski zbornik*, 2, Vinišća, 75–176.
- BURIĆ, T., 2012a. – Tonči Burić, Segmenti prostorne strukture agrarnih naselja u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj – odabrani primjeri, *Dani Stjepana Gunjače 2* (ur./eds.: T. Šeparović, N. Uroda), Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 37–47.
- BURIĆ, T., 2012b. – Tonči Burić, Crkva sv. Marte u Bijaćima, *Sveta Marta u Bijaćima* (ur./ed.: J. Dukić), Župa Gospe od Anđela, Trogir, 19–33.
- BURIĆ, T., 2020. – Tonči Burić, *Trogirski distrikt u srednjem vijeku do 1537. godine*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split.
- CHEVALIER, P., 1995a. – Pascale Chevalier, SALONA II, *Ecclesiae dalmatiae 1*, Ecole française de Rome, Split – Rim.
- CHEVALIER, P., 1995b. – Pascale Chevalier, SALONA II, *Ecclesiae dalmatiae 2*, Ecole française de Rome, Split – Rim.
- CHEVALIER, P., 2004. – Pascale Chevalier, Ostaci starokršćanske skulpture iz crkve Sv. Marte u Bijaćima, *Starohrvatska prosvjeta*, III/26, Split, 109–138.
- ČAČE, S., 1982. – Slobodan Čače, Liburnske zajednice i njihovi teritoriji, *Domesti*, 12, Rijeka, 41–52.
- ČAČE, S., 1985. – Slobodan Čače, Nekropola u prostoru zajednice, *Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije*, 20, Beograd, 65–73.
- GJURAŠIN, H., 2004. – Hrvoje Gjurašin, Arheološka istraživanja kod crkve Sv. Marte od 1902. do 1905. godine, *Starohrvatska prosvjeta*, III/26, Split, 7–95.
- JELIČIĆ-RADONIĆ J. et. al., 1994. – Jasna Jeličić-Radonić et al., *Gata. Crkva Justinijanova doba*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Split.
- JELOVINA, D., 1987. – Dušan Jelovina, Starohrvatska crkva sv. Marte u Bijaćima, *Kaštelanski zbornik*, 1, Kaštela, 23–29.
- JELOVINA, D., 2004. – Dušan Jelovina, Starohrvatska crkva sv. Marte u Bijaćima, *Starohrvatska prosvjeta*, III/26, Split, 97–106.
- KARAMAN, Lj., 1930. – Ljubo Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Matica hrvatska, Zagreb.
- LE GOFF, J., 1998. – Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*, Golden marketing, Zagreb.
- LOPEZ, R. S., 1978. – Roberto Sabatino Lopez, *Rođenje Evrope*, Školska knjiga, Zagreb.
- LUZZATTO, G., 1960. – Gino Luzzatto, *Ekonomska povijest Italije*, Naprijed, Zagreb.
- LANDSCAPE, 2006. – *Landscape Ideologies* (ur./ed.: T. Meier), Archaeolingua, Budimpešta.
- MIGOTTI, B., 1990. – Branka Migotti, *Ranokršćanska topografija na području između Krke i*

- Cetine, JAZU, Zagreb.
- MILOŠEVIĆ, A., 2004. – Ante Milošević, Prva ranosrednjovjekovna skulptura iz crkve Sv. Marte u Bijaćima, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. ser., 26, Split, 237–260.
- OMAŠIĆ, V., 1967. – Vjeko Omašić, Stomorija i njeni juspatroni u XVII i XVIII stoljeću, *Izdavanja Historijskog arhiva u Splitu*, 6, Split, 6–103.
- OMAŠIĆ, V., 1978. – Vjeko Omašić, *Topografija Kaštelanskog polja*, Čakavski sabor, Split.
- OMAŠIĆ, V., 1986. – Vjeko Omašić, *Povijest Kaštela od početka do kraja XVIII stoljeća*, Logos, Split.
- OMAŠIĆ, V., 2001. – Vjeko Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća*, Muzej grada Kaštela – Društvo Bijaći, Kaštela.
- RAPANIĆ, Ž., 1984. – Željko Rapanić, Kasnoantička „palača“ u Ostrvici kod Gata (Poljica), *Izdanja Hrvatskoga arheološkog društva*, 8, Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, Split, 149–161.
- SIKAVICA, I., 2007. – Ivica Sikavica, Izrada replike stomorijskog garguja, *Kaštelanski zbornik*, 8, Kaštela, 51–79.
- ŠUTA, I., 2005. – Ivan Šuta, K. Štafilic – Sv. Lucija (Lucijino), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 1/2004, Zagreb, 227–228.
- UGLEŠIĆ, A., 2012. – Ante Uglešić, Arhitektonski ostaci na lokalitetu Stombrate, *Sveta Marta u Bijaćima* (ur./ed.: J. Dukić), Župa Gospe od Anđela, Trogir, 11–18.

#### IZVORI / SOURCES

- BARADA, M., 1948. – Miho Barada, *Monumenta traguriensia* (Trogirski spomenici), I/I, JAZU, Zagreb.
- BARADA, M., 1950. – Miho Barada, *Monumenta traguriensia* (Trogirski spomenici), I/II, JAZU, Zagreb.
- SMIČIKLAS, T., 1904. – Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Sclavoniae et Dalmatiae* (Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije) II, JAZU, Zagreb.

